

Б. В. Погріщук,
к. е. н., доцент, Вінницький інститут економіки
Тернопільського Національного економічного університету

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ І ПІДТРИМКА ЗЕРНОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ: РИНКОВІ АСПЕКТИ

У роботі охарактеризовано сучасний стан регулювання й підтримки зернопродуктового підкомплексу України, визначено основні напрями державного регулювання в умовах ринку, проаналізовано нормативно-правове забезпечення ефективного функціонування зернопродуктового підкомплексу та запропоновано заходи по його вдосконаленню.

In work it is given the characteristic the today's condition of regulation and support of a complex on manufacture of grain in Ukraine, — are named the basic directions of state regulation in market conditions, нормативно-legal maintenance functioning of a complex on manufacture of grain is analysed and measures on its improvement are offered.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Державне регулювання та підтримка розвитку зерновиробництва є одним із головних шляхів стабілізації виробництва продукції в умовах реформування аграрної галузі. Тому особливо важливого значення набуває обґрунтування системи заходів щодо удосконалення державного регулювання й організаційно-економічного механізму управління діяльністю на ринку зерна України; визначення взаємозв'язку державного регулювання ринку та ринкових методів продажу зерна, рівень експортно-імпортних відносини України на зерновому ринку та їхнє фінансово-кредитне регулювання.

До основних завдань державного регулювання в агропромисловому комплексі слід віднести підтримку стійкої економічної ситуації у сільському господарстві; стабілізацію ринкової кон'юнктури і коливань доходності в галузі, забезпечення продовольчої безпеки, захист внутрішнього ринку, забезпечення конкурентоспроможної участі вітчизняних товаровиробників у міжнародному поділі праці.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми світового й вітчизняного зернового господарства відображені в працях: І.І. Лукінова, О.О. Сто-

рожука, В.І. Бойка, С.С. Бакая, М.Г. Лобаса, І.І. Червена, М.Я. Полоцького, О.К. Слюсаренка, О.Г. Шпикуляка, Ю.П. Воскобойніка, Р.П. Саблука, О.В. Овсянікова, В.А. Перегуди та інших. Питанням державної підтримки вітчизняного аграрного сектора економіки в умовах ринкових трансформацій присвячені роботи А.П. Гайдучього, П.Т. Саблука М.Я. Дем'яненка, І.П., Михасюка, О.М. Могильного та ін. Втім широке коло питань висвітлено недостатньою мірою, потребують подальших досліджень питання побудови ефективно діючого механізму державної підтримки розвитку зернопродуктового підкомплексу на ринкових засадах, всебічного врахування інтеграційних процесів та визначення напрямів щодо підвищення ефективності державної підтримки товаровиробників.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Процес ефективного функціонування будь-якої економічної системи залежить від багатьох чинників, але основними є такі: вибір оптимальної моделі господарювання; визначення головних рушійних сил, які стимулюють рух у певному напрямі; відпрацювання механізму реалізації даного вибору. Всі ці питання вирішуються

при формуванні економічної політики держави.

У сучасних умовах державне регулювання має органічно доповнювати процеси ринкової самоорганізації, перебувати із ними у динамічній рівновазі — як дві складові єдиного економічного механізму.

Суть державного регулювання полягає у використанні різних форм (цінових і нецінових) і методів (прямих і опосередкованих) впливу держави щодо становлення і розвитку ринкової економіки, створення об'єктивних передумов для адаптації товаровиробників до умов ринку.

Державне регулювання на зерновому ринку здійснюється на загальнодержавному і регіональному рівні через: застосування законодавчих, нормативних актів і економічних важелів впливу (дотацій, податків та ін.); участь представників держави у закупках зерна за договірними цінами і здійснення ефективного розподілу продовольства (в тому числі на основі товарних інвестицій у період його дефіциту). Дані заходи мають здійснюватися у цілях підтримки цін і об'ємів продовольства на соціально прийнятному рівні.

Розвиток зернопродуктового підкомплексу визначається продовольчою, науково-технічною і внутрішньо-торгівельною політикою держави. Продовольча політика тісно пов'язана з підвищенням купівельної спроможності населення через збільшення їх доходів, соціальну адресну підтримку малозабезпечених верств, що дозволить збільшити попит на продукти споживання. Науково-технічна політика направлена на удосконалення виробництва і використання зерна на якісній основі шляхом зниження витрат і підвищення конкурентоспроможності продукції та застосування різноманітних заходів підтримки товаровиробників. Внутрішньо-торгівельна політика має поєднувати у собі використання системи заходів щодо захисту внутрішнього ринку від імпортової експансії продовольства за демпінговими цінами і застосування стимулюючих заходів експорту зерна в країни ближнього зарубіжжя.

Одним із основних питань регулювання ринку зерна є цінова ситуація та стабілізаційні заходи, які реалізуються та будуть реалізовані з боку держави. Це питання перебуває у центрі уваги, адже необхідно вирішувати подвійне завдання: не допустити різкого зростання цін на хлібобулочні вироби на внутрішньому ринку, виходячи із купівельної спроможності населення, і забезпечити належний рівень доходності вирощування й реалізації зернових культур. Але тільки неупереджений і об'єктивний аналіз рішень дозволить у подальшому вийти на застосування відповідного інструментарію або ме-

ханізму регулювання, у тому числі й державного [1, с. 116—117].

Під економічним механізмом державного регулювання розуміють сукупність взаємопов'язаних інструментів впливу на функціонування й розвиток ринку. Економічне регулювання ринку зерна здійснюється на підставі положень Закону України "Про державну підтримку сільського господарства України". Він передбачає здійснення аграрної політики на ринку зерна в кількох напрямках.

По-перше, держава здійснює регулювання цін на певні види продукції — об'єкти регулювання (у тому числі пшеницю) шляхом встановлення мінімальних і максимальних цін. Коли фактична ринкова ціна знаходиться між мінімальним і максимальним значенням, на ринку відбувається процес вільного ціноутворення без будь-якого втручання з боку держави в особі Аграрного фонду. Коли ж фактична ціна стає на 5—20% вищою за встановлений максимальний або нижчою мінімально встановленого рівня, Аграрний фонд відповідно вдається до товарних або фінансових інтервенцій. Якщо ж фактична ціна більше як на 20% перевищує максимальний встановлений рівень або є меншою мінімально встановленого рівня, Аграрний фонд припиняє торги на організованому ринку і вводить адміністративне регулювання цін.

По-друге, сільськогосподарським товаровиробникам надаватиметься кредитна підтримка в рамках режиму кредитної субсидії. Її суть полягає у субсидуванні частини плати відсотків за використання короткострокових і середньострокових кредитів, наданих банками у національній валюті. Розмір цільової кредитної субсидії встановлений у межах до 50% від розміру відсотка, нарахованого на основну суму кредиту, але не вище 50% від розміру середньозваженого відсотка за кредитами банків у національній валюті, повністю забезпечених заставою.

По-третє, держава вводить обов'язкове для сільськогосподарських товаровиробників страхування виробленої продукції [2].

Значний вплив на фінансовий стан товаровиробників має Закон України "Про фіксований сільськогосподарський податок". Платниками фіксованого податку є сільськогосподарські підприємства різних форм власності, в яких сума, одержана від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва за попередній звітний рік, перевищує 75% від загальної суми валового доходу підприємства. Ставка податку встановлюється в розрахунку на один гектар сільськогосподарських угідь, що знаходяться у користуванні чи належать підприємству на правах власності, у відсотках до його грошової оцінки. При цьому такі підприєм-

ства не є платниками податку на прибуток, плати за землю, комунального податку, збору на утримання автомобільних доріг загального користування та багатьох інших. Слата податку розподілена поквартально з урахуванням специфіки сільськогосподарського виробництва.

Іншою складовою економічного механізму регулювання ринку пшениці є Закон України "Про митний тариф України", яким встановлено повну ставку імпортного тарифу на пшеницю на рівні 80 євро/т, а пільгову ставку на рівні 40 євро/т, внаслідок чого імпорту пшениці на територію України став неконкурентоспроможним.

Як свідчать результати дослідження на базі ринку пшениці, передбачений чинним законодавством механізм державного регулювання ринку пшениці є низько ефективним з низки причин [3, с. 74].

По-перше, він не усуває проблему цінової невизначеності на ринку пшениці, за існування якої прогнозоване прибуткове виробництво є неможливим. Внаслідок різких щорічних коливань ринкової ціни господарства не можуть передбачити її рівень на наступний рік, а отже, прийняти економічно обгрунтоване рішення щодо розміру площ посівів та обсягу залучених матеріально-технічних ресурсів під вирощування пшениці. Це призводить до того, що собівартість вирощування пшениці певної частини господарств перевищує середню ринкову ціну її реалізації, що завдає їм невідшкодованих економічних збитків. Крім того, надлишок збиткової пропозиції пшениці теж реалізується на ринку, що призводить до подальшого зниження ринкової рівноваги цін і негативно позначається на доходах більш ефективних товаровиробників.

По-друге, при встановленні цін підтримки на об'єкт регулювання не можна спиратися на дані про середньостатистичну галузеву собівартість її вирощування, як передбачено в постанові Кабінету міністрів України №164 від 7 лютого 2003 року або на середньостатистичні показники цін продажу такого об'єкта за попередні п'ять років, як визначено в Законі "Про державну підтримку сільського господарства України". Розраховані за такими методиками ціни не враховують реального співвідношення обсягів попиту і пропозицій на ринку, що може призвести до порушення ринкової рівноваги і завдати значних економічних збитків.

По-третє, основу державного регулювання щодо ринку зернового виробництва складає положення про стабілізацію обсягів пропозиції відповідно до потреб суспільства та з урахуванням експортних можливостей країни, а не про регулювання ціни за допомогою інтервенцій, як це пе-

редбачено чинним законодавством.

Виходячи із вітчизняного та світового досвіду розвитку ринку зерна, при побудові організаційно-економічного механізму його регулювання необхідно виділити дві основні складові, а саме:

- рівень законодавчих органів;
- рівень державних регулюючих органів.

Стосовно рівня законодавчих органів, то їх функціонування у складі організаційно-економічного механізму регулювання зернового ринку проявляється в законодавчій діяльності Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України. Роль зернового ринку в фінансово-економічному розвитку країни досить важлива і тому постійно перебуває у центрі уваги головних гілок влади. Законодавче регулювання повинно поступово призводити до законодавчого закріплення нормативно-інструктивних матеріалів, які підтвердили свою ефективність на практиці.

На рівні державних регулюючих органів, які безпосередньо здійснюють регуляторні функції на зерновому ринку необхідно виділити: Рада Міністрів АРК, обласні, Київські та Севастопольські міські державні адміністрації, страхові компанії, Міністерство сільського господарства, антимонопольний комітет, товарні біржі, а також Державний комітет фінансового моніторингу України.

У Законі України "Про зерно та ринок зерна в Україні" зазначається, що державне регулювання ринку зерна здійснює Кабінет Міністрів України шляхом:

- запровадження режиму державних заставних закупівель;
- формування державного продовольчого резерву зерна з метою підтримки належного рівня продовольчої безпеки та здійснення державної аграрної інтервенції;
- забезпечення фінансування Аграрного фонду;
- сертифікація послуг із зберігання зерна та продуктів його переробки;
- проведення цінової політики на ринку зерна та страхування ризиків для суб'єктів зернового ринку;
- впровадження механізму експорту та імпорту зерна за міжнародними договорами;
- запровадження декларування зерна, що знаходяться на зберіганні, а також зерна, що зберігається суб'єктами виробництва зерна у власних або орендованих зерноскладах;
- забезпечення моніторингу ринку зерна;
- здійснення митно-тарифної політики;
- фінансування науково-селекційної роботи та насінництва, впровадження їх досягнень;

- фінансування підтримки виробників насіння, науково-дослідних установ, сортовипробувальних станцій за рахунок коштів державного бюджету;

- запровадження системи державних форвардних закупівель;

- запровадження режиму тимчасового адміністративного регулювання цін;

- надання тимчасової бюджетної дотації [4].

Слід зазначити, що мета цього закону полягає у: забезпеченні продовольчої безпеки держави; формуванні сприятливої для ринку зерна інвестиційної, кредитної, податкової, митної політики; оптимізації структури та ефективності зернового виробництва з урахуванням потенціалу природнокліматичних умов та ринкової кон'юнктури; забезпеченні функціонування ринку зерна на засадах поєднання вільної конкуренції та державного регулювання з метою збалансування інтересів суб'єктів господарювання та держави; встановлення державного контролю за якістю зерна, продуктів його переробки та сортування насіння; стабілізація ринкових ресурсів зерна; визначенні пріоритетності розвитку ринку зерна; застосуванні режиму державних заставних закупівель.

Варто зазначити, що протягом останніх років на зерновому ринку частково здійснюються корінні перетворення, пов'язані з реформуванням відносин власності й реорганізації сільськогосподарських, переробних і обслуговуючих підприємств, заміною планово-розподільної системи на ринкову. Однак адекватних змін у системі управління не спостерігається.

Практика показує, що держава як суб'єкт управління відхилилась від виконання багатьох об'єктивно необхідних функцій. Не сформовані сучасні системи господарського управління, що забезпечують реалізацію завдань АПК і захист інтересів сільських товаровиробників.

Щодо ролі держави в регулюванні зернового ринку, то відповідний механізм існує і затверджений правовими нормами.

Перші кроки щодо становлення аграрного ринку були зроблені в січні 1995 року з прийняттям Указу Президента України "Про заходи щодо реформування аграрних відносин". Причиною цьому послужило стрімке наростання у 1991—1994 рр. диспаритету цін на промислову і сільськогосподарську продукцію. Завдяки запровадженню біржової торгівлі, насамперед у сфері державних закупівель зерна, у 1995 р. ситуація в якійсь мірі стабілізувалася. Ціни на зерно майже подвоїлися, наростання диспаритету призупинилося.

У 1999—2000 рр. відбулася лібералізація експорту зерна без належного державного регулювання та

контролю на зерновому ринку. Виправляти ситуацію довелося Указом Президента України від 29 червня 2000 р. "Про невідкладні заходи щодо стимулювання виробництва та розвитку ринку зерна". Для забезпечення безперервного функціонування ринку зерна держава вводить такі регулятори: державні заставні закупівлі зерна; інтервенційний фонд зерна; загальнодержавні програми заставних закупівель зерна та інтервенційних операцій із зерном. На Державну акціонерну компанію "Хліб України" були покладені функції державного агента із забезпечення заставної закупівлі зерна. Метою запровадження заставної закупівлі було надання кредиту сільськогосподарським товаровиробникам під заставу зерна (за визначеними урядом заставними цінами) з можливістю його подальшого викупу протягом 8 місяців для продажу на вільному ринку. Крім того, в такий спосіб передбачалася також стабілізація цінової ситуації шляхом інтервенційних операцій, тобто регулювання обсягів зерна на ринку.

Слід відмітити, що в державі останнім часом все більше уваги приділяється розвитку ринку зерна та зерновиробництву, про що свідчить ряд прийнятих нормативних документів. 4 липня 2002 р. був прийнятий Закон України "Про зерно та ринок зерна в Україні". У законі розглядалися питання державного регулювання ринку зерна, формування та використання зернових ресурсів України, декларування і контролю якості зерна, сертифікації на відповідність послуг із зберігання зерна та продуктів його переробки, відносини при зберіганні зерна, обіг складських документів на зерно, запровадження заставних закупівель зерна через Державного агента, запровадження інтервенційних операцій через Державного агента, запровадження механізму експорту та імпорту зерна і продуктів його переробки за міжнародними договорами через Державного агента. Розпорядження КМУ від 21 червня 2003 року "Про визначення Державного агента із забезпечення заставних закупівель зерна" та Розпорядження КМУ від 10 липня 2003 року "Про визначення Державного агента з проведення інтервенційних операцій із зерном" Державним агентом із забезпечення заставних закупівель зерна та з проведення інтервенційних операцій із зерном визначається ДАК "Хліб України".

Указом Президента України від 19 травня 2003 р. "Про додаткові заходи щодо стабілізації ринку зерна" було продекларовано вжиття заходів щодо здійснення закупівлі зерна для закладення його до державного резерву. Також розглядалися питання про фінансове оздоровлення і реструктуризацію ДАК "Хліб України" та здійснення заходів за участю НБУ

щодо залучення щороку кредитів на суму не менше 500 млн грн. для здійснення заставних та прямих закупівель зерна.

Державою була затверджена програма "Зерно України — 2001—2004 рр.". Під реалізацію програми необхідно було майже 4 млн т високоякісного матеріалу, в тому числі 1,7—2,0 млн т озимих зернових. Для забезпечення регіонів, де не виробляють власного насіння, чи мають обмежені можливості щодо цього, надання допомоги в разі зниження або пошкодження насінницьких посівів унаслідок стихійного лиха, гарантування сортовідновлення, сортозаміни та реалізації посівного матеріалу за міжнародними угодами було створено державні насінневі ресурси "Державний насінневий страховий фонд" на базі ДАК "Хліб України". Мета діяльності підприємства — забезпечення насінневими ресурсами структури компанії та сільгоспвиробників різних форм власності.

Із введенням в Україні заставних закупівель та заставних цін, остання виконувала дві функції: кредиту та мінімальної гарантованої ціни. Функція кредиту реалізувалася тоді, коли товаровиробник здав під заставу зерно за заставною ціною, а ціни на ринку зросли вище цього рівня. У такому разі він повертає кредит, витрати за зберігання зерна та відсотки за наданий кредит. У випадку, коли кон'юнктура ринку є несприятливою для товаровиробника через низький рівень ринкових цін порівняно із заставною, він передає право власності на зерно заставоутримувачу, не сплачуючи ні витрати за зберігання, ні банківський процент. У цій ситуації заставна ціна була мінімальною гарантованою ціною [5, с. 98].

Механізм дії державного регулювання у відповідність до вищезазначеного Закону інших законів та законодавчих актів, які впливають з норм цього Закону, було прийнято Закон України № 2611 — IV "Про внесення змін до Закону України "Про зерно та ринок зерна в Україні" від 31 травня 2005 р., згідно якого втратив свою чинність розділ "Організація заставних закупівель зерна" [4], в якому був детально викладений механізм заставних закупівель зерна державою. Натомість, згідно до Закону України "Про державну підтримку сільськогосподарства", застava діє у вигляді бюджетної позики, яка надається державою товаровиробнику у розмірі, що не перевищує 80% вартості застави, розрахованої, виходячи з розміру встановленої мінімальної закупівельної ціни.

При поверненні основної суми позики та плати за її використання, зерно звільняється з-під режиму застави. У випадку повернення позики в строк, встановлений кредитним договором, предмет застави переходить

у власність держави, зобов'язання по договору вважаються повністю виконаними. Отже, за заставною ціною залишалася лише функція кредиту.

Указ Президента України "Про деякі заходи щодо розвитку ринку зерна" від 18.09.2007 р. у значній мірі посилює правову базу функціонування його на найближчу перспективу [6]. Так, Указом затверджена державна програма "Зерно України 2008—2015", у якій, зокрема передбачено створення:

— умов для стабільного виробництва не менше 50 млн т зерна щорічно, підвищення економічної ефективності виробництва зерна, за рахунок широкого впровадження ресурсозберігаючих технологій, ввезення в Україну високоефективної зрощувальної та іншої сільськогосподарської техніки, якісного насіння, засобів захисту рослин та інших ресурсів сільськогосподарського виробництва, що не виробляється в Україні в достатній кількості і за відповідною номенклатурою;

— зміцнити позиції України на світовому ринку зерна, зокрема шляхом активізації участі в Міжнародній зерновій раді;

— затверджено заходи щодо прискорення гармонізації національних стандартів і процедур оцінки відповідності з міжнародними технічними регламентами, стандартами та процедурами та інші заходи.

Цільові державні та регіональні програми мають стати однією з основних форм державного регулювання зернового ринку, направлені на стратегічні пріоритети, економічний захист прав й інтересів учасників, що дозволить здійснити ціленаправлену зернову політику і забезпечити продовольчу безпеку країни. Програми мають включати цільові й адресні виділення фінансових і матеріально-технічних ресурсів, засновані на правових і економічних методах регулювання з урахуванням законів товарного виробництва. Участь товаровиробників у таких програмах мають носити добровільний, взаємовигідний характер і не порушувати принципів ринкової економіки. Важливим напрямом державного регулювання зернової галузі є: зміцнення матеріально-технічної бази зернового господарства, стимулюючи впровадження досягнень НТР у виробництво, посилення взаємозв'язків і взаємозалежності окремих виробничих ресурсів, характеру і ступеня впливу на ефективність введення зернової галузі. Ефективність і рівень інтенсивності введення зернового господарства в значній мірі визначає характер і ступінь використання землі як головного засобу виробництва в сільському господарстві. У свою чергу, ефективність використання останньої підвищується завдяки впровадженню і освоєнню науково-обґрунто-

ваних систем землеробства, застосуванню високопродуктивних сортів і гібридів зернових культур, покращенню насінництва, забезпечення зерновиробників сучасною технікою і засобами захисту рослин від шкідників, хвороб тощо.

Державне регулювання сільськогосподарства (у тому числі й зернової галузі) доцільно проводити за наступними позиціями: підтримку загального рівня доходності в галузі й стимулювання платоспроможності населення; антимонопольне регулювання і регулювання пропорції всередині та міжгалузевого обміну; сприяння розвитку ринкової інфраструктури; підтримку стабільної, сприятливої кон'юнктури на ринку через проведення політики протекціонізму і забезпечення сільськогосподарських підприємств умовами для конкуренції з зовнішнім ринком; розширення практики страхування інвестиційних проектів, які підтримуються державою; залучення іноземних інвестицій, технічної і технологічної підтримки.

ВИСНОВКИ

Державна підтримка зернового господарства в ринкових умовах має виражатися у закупівлі зерна у товаровиробників і регулюванні мінімальної ціни; в продажі й орієнтації на розширення експортних ринків; у лізингу техніки, купленої за рахунок бюджетних коштів і під бюджетні гарантії; у субсидюванні елітного насіння; створення страхового насінневого фонду на випадок стихійних лих; у регулюванні умов зберігання зерна через ліцензування діяльності елеваторів.

На етапі розвитку ринку зерна необхідна державна підтримка товаровиробників у вигляді цільової дотації, пільгових кредитів, зняття податкових ставок тощо. Таким чином, товаровиробники зможуть забезпечити нормальне функціонування і розвиток ринку зерна. У найближчій перспективі основним економічним важелем впливу держави на розвиток зернового ринку залишається цінова політика. Необхідна гарантія зі сторони держави щодо мінімального рівня закупівельних цін на окремі види зерна і можливість реалізації за ними продукції.

Для регулювання попиту і пропозиції на зерно і зернопродуктів доцільно проводити, на нашу думку, моніторинг потреб внутрішнього і зовнішнього ринку збуту, рух зернових ресурсів, концентрація запасів зерна і зернопродуктів у регіонах з чітким визначенням кожному регіону потреб у зерні, на продовольчі потреби, на насіння, фураж, формування державних ресурсів, поповнення страхового фонду тощо.

Для відпрацювання механізмів державного регулювання на продо-

вольчому ринку і розвитку ефективного регіонального і міжрегіонального продуктообміну доцільно: провести аналіз і оцінку ресурсів продовольства, становити продуктообміну і місткість продовольчих ринків; обґрунтувати джерела ресурсів для формування регіональних продовольчих фондів, оптимізувати їх розміщення; розробити і обґрунтувати напрями і стратегію розвитку продовольчого комплексу з ціллю створення стабільних регіональних ринків продуктів; розробити систему організаційно-економічних і технологічних заходів, механізм регулювання товарообігу і обґрунтувати напрями їх державної підтримки, забезпечуючи стабільний продуктообмін і товаропотоки.

Підвищення ефективності державної підтримки товаровиробників полягає у реалізації наступних напрямів: жорсткий контроль за цільовим використанням виділених фінансових ресурсів на розвиток аграрного виробництва, зміни механізму і принципів виділення бюджетних коштів, які полягають у відмові від витратного методу, часткової компенсації витрат сільськогосподарських підприємств на придбання окремих видів промислової продукції і ресурсів; здійснення комплексу заходів на підвищення частки товаровиробників у загальних фондах від реалізації кінцевої продукції; формування спеціального цільового фонду фінансової підтримки товаровиробників.

Література:

1. Указ Президента України "Про деякі заходи щодо розвитку ринку зерна" від 18.09.2007 р.
2. Закон України "Про державну підтримку сільськогосподарства України" // Голос України. — 2004. — 7 вересня.
3. Формування і розвиток ринку зерна в Україні / Шпикуляк О.Г., Воскобийник Ю.П., Саблук Р.П., Овсяніков О.В. — К.: ННЦ ІАЕ, 2008. — 190 с.
4. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України, 2002р., 04 липня, №37 — IV// Відомості Верховної ради України. — 2002. — №35. — С. 258.
5. Шпичак О.М., Ніколаєва З.П. Проблеми заставної ціни на зерно // Економіка АПК. — 2001. — №5. — С. 98—101.
5. Про внесення змін до Закону України "Про зерно та ринок зерна в Україні": Закон України, 2005 р., 31 травня, IV 2611 — IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — №26. — С. 351.
6. Гладий Р.О. Оцінка впливу цінової невизначеності для сільськогосподарських виробників // Агроінком. — 2005. — № 1—2. — С. 74—76.

Стаття надійшла до редакції 14.07.2009 р.